

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران*

نویسنده: پروفیسور نوبوآکی کندو**

مترجم: مجید مطلبی شبستری***

چکیده

هر چند مشخص نیست که در چه زمانی ایران تماس‌های دیپلماتیک با ژاپن را آغاز کرده است، اما به نظر می‌رسد سال ۱۸۷۳م. و زمانی که ناصرالدین شاه قاجار در سفر اول خود به اروپا با یک مقام ژاپنی دیدار نمود، را بتوان آغاز تماس‌های دیپلماتیک دو کشور دانست. معهذاً هیچ‌گونه اطلاعات آماری پیرامون روابط تجاری بین دو کشور تا قبل از سال‌های ۱۹۲۰م. وجود ندارد.

ایران اولین هیئت خود را در سال ۱۹۲۲م. به ژاپن اعزام نمود و متقابلاً ژاپن در سال ۱۹۲۳م. و به منظور بررسی وضعیت سیاسی و اقتصادی ایران، هیئتی را به این کشور روانه ساخت. در ماه اوت ۱۹۲۹، ژاپن نمایندگی دیپلماتیک خود در تهران را برقرار ساخت و در ماه مه ۱۹۳۰، ایران نمایندگی دیپلماتیک خود در توکیو را افتتاح نمود.

با شروع جنگ جهانی دوم، ایران روابط دیپلماتیک با ژاپن را در ۱۳ آوریل ۱۹۴۲ قطع کرد و سفارت ژاپن در تهران تعطیل شد. طی ۸ سال بعد، هیچ‌گونه روابط دیپلماتیک بین ایران و ژاپن وجود نداشت، اما دو سال پس از خاتمه جنگ، تجارت ایران و ژاپن از سر گرفته شد.

در فوریه ۱۹۷۹، دولت ژاپن رژیم جدید ایران را به رسمیت شناخت. آغاز جنگ ایران و عراق در سپتامبر ۱۹۸۰، باعث نگرانی دولت ژاپن گردید. از آنجائی که ژاپن با هر دو کشور ایران و عراق روابط اقتصادی داشت، لذا نسبت به جنگ موضع بی‌طرفانه‌ای اتخاذ نمود.

واژگان کلیدی: ایران، ژاپن، روابط سیاسی، روابط تجاری.

* تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۵/۲۹.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۲/۳۰.

** استاد ایرانشناسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو

*** معاون سابق مدیرکل همکاری‌های اقتصادی وزارت امور خارجه

E-mail: m_m_shabestari@hotmail.com

روابط دیپلماتیک و تجاری با ایران

دوره قاجار (۱۹۲۵-۱۷۹۶م.) هر چند مشخص نیست که در چه زمانی ایران تماس‌های دیپلماتیک با ژاپن را آغاز کرده است، اما به نظر می‌رسد سال ۱۸۷۳م. زمانی که ناصرالدین شاه قاجار در سفر اول خود به اروپا با نائونوبو سامه شیما^۱ سفیر ژاپن در فرانسه دیدار کرد، نقطه شروع روابط بین دو کشور باشد. ناصرالدین شاه به جزئیات زیادی از این ملاقات در خاطرات خود اشاره نکرده است. (ناصرالدین شاه، ۱۳۳۷: ۲۱۵)

هفت سال بعد، ناصرالدین شاه یک هیئت ژاپنی را در تهران به حضور پذیرفت. ماساهارو یوشیدا^۲ سرپرست هیئت در خاطرات خود توضیح می‌دهد که: تا که آکی انوموته^۳ سفیر ژاپن در روسیه به هنگام مراجعت ناصرالدین شاه از سفر دوم به اروپا در سنت پترزبورگ این فرصت را پیدا کرد که با پادشاه ایران ملاقات کند. در این دیدار، ناصرالدین شاه به تجارت با ژاپن علاقه نشان می‌دهد و پیرامون تنظیم یک معاهده تجاری مذاکره می‌کند. (یوشیدا، ۱۹۹۴: ۳۰) اما زمان این موضوع صحیح نیست، زیرا در واقع مراجعت شاه از اروپا از مسیر سنت پترزبورگ صورت نگرفت. لذا دیدار مزبور باید در ماه مه سال ۱۸۷۸ و به هنگام سفر شاه به اروپا صورت گرفته باشد. شاه با وجود آنکه در سفرنامه خود به دیدار با یک دانشجوی ژاپنی در مدرسه‌ای نظامی در فرانسه و دریافت اطلاعاتی پیرامون ژاپن اشاره کرده است، اما هیچ‌گونه اشاره‌ای به دیدار با سفیر ژاپن نکرده است. (ناصرالدین شاه، ۱۳۷۹: ۱۸۱)

طبق نظر یوشیدا، متعاقب این دیدار، گفتگوها بین دو کشور در روسیه ادامه یافت. علاوه بر این، کاردار ایران در روسیه پیش‌نویس یک معاهده تجاری را آماده کرد و به

¹ Sameshima Naonobo

² Masaharu Yoshida

³ Takeaki Enomote

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۷۳

کنسول سفارت ژاپن ارائه داد. از سوی دیگر، سفیر ژاپن در روسیه پس از بازگشت به کشور خود، برای اعزام هیئتی به ایران برنامه‌ریزی کرد. این هیئت از ۷ نفر تشکیل شده بود: ماساهارو یوشیدا^۱ دیپلمات و سرپرست هیئت، نابویوشی فوروکاوا^۲ افسر (سروان) ارتش ژاپن، دو نفر از کارمندان شرکت Okura Trading (Okura Gumi Shokai) و سه نفر بازرگان. این هیئت در ماه ژوئیه سال ۱۸۸۰ همراه با نمونه‌هایی از کالاهای ژاپنی شامل مقداری چای وارد بوشهر شد. اعضای هیئت در ماه سپتامبر وارد تهران شدند و بیش از سه ماه در این شهر اقامت گزیدند. ناصرالدین شاه هیئت مزبور را در کاخ شمس‌العماره به حضور پذیرفت و سؤال‌هایی پیرامون سیستم سیاسی، ارتش، راه آهن در ژاپن و... مطرح کرد و چند روز بعد یک دیدار غیر رسمی با آنان صورت داد. (روزنامه ایران، ۲۹ شوال ۱۲۹۲، ش. ۴۳۲؛ اعتمادالسلطنه، ج ۳: ۲۰۰۹، ۱۹۱-۱۸۱: Yoshida, 1994)

اعضاء هیئت به منظور معرفی محصولات ژاپن، نمایشگاهی از کالاهای خود در تهران و بوشهر برگزار کردند، اما نتوانستند نظر ایرانیان را جلب کنند. از آنجائی که ژاپن انتظار داشت به‌عنوان یک کشور کامل‌الوداد از سوی ایران مدنظر قرار گیرد و عین حقوق فراسرزمینی^۳ که دولت‌های اروپائی برخوردار بودند، شامل ژاپن نیز بشود. اما با این امر موافقت نشد و لذا گفتگو پیرامون معاهده تجاری هرگز صورت نگرفت. هرچند این هیئت توانست اطلاعات جدیدی در مورد شاه ایران از طریق سفرنامه‌های یوشیدا و فوروکاوا به ژاپنی‌ها ارائه دهد، اما سفر، برنامه‌ریزی خوبی نداشت و با موفقیت خاصی همراه نبود. (Okazaki: 83 - 4 - Nakaoka: -230 31)

¹ Masaharu Yoshida

² Nabuyoshi furukawa

³ Extraterritorial Rights

بعد از این دو نفر، سه گردشگر ژاپنی به نام‌های فوکوشیما^۱، ایناگا^۲ و اینوه^۳ از ایران بازدید کردند. فوکوشیما یک سرتیپ اطلاعاتی در ارتش ژاپن و علاقمند به مسائل سیاسی و نظامی بود. وی سفر خود به ایران (بوشهر) را در ماه مه سال ۱۸۹۶ آغاز کرد و در ماه ژوئیه و کمی پس از حادثه ترور ناصرالدین شاه به تهران رسید. فقدان نظم و انضباط در میان سربازان ایرانی و دریافت رشوه از سوی افسران ایرانی توجه نامبرده را جلب کرد. وی امکان شرفیابی به حضور مظفرالدین شاه در کاخ صاحبقرانیه را پیدا کرد. (Fukushima: 75 - 78)

یناگا کارمندی بود که در فرمانداری کل تایوان که تحت حاکمیت ژاپن قرار داشت، خدمت می‌کرد. او مأموریت یافت تا امکان تولید تریاک در ایران و ترکیه را مورد بررسی قرار دهد. مسافرت او در ماه ژوئیه ۱۸۹۹ از بوشهر آغاز گردید و در ماه سپتامبر وارد تهران شد. مظفرالدین شاه وی را در کاخ تابستانی به حضور پذیرفت و خاطر نشان کرد که انتظار دارد روابط تجاری خوبی بین ایران و ژاپن شکل گیرد. وی همچنین با میرزاعلی اصغرخان امین‌السلطان ملاقات کرد. (Ienaga: 101 - 4)

اینوه، دانشجوی دانشگاه وین بود و در ایام تعطیلات تابستانی خود به قفقاز، ایران و آسیای میانه سفر کرد. او در سپتامبر ۱۹۰۲ وارد تهران شد. هر چند سفرش جنبه شخصی داشت، اما با میرزا نصرالله نائینی مشیرالدوله وزیر امور خارجه ملاقات کرد و در میهمانی منزل وی حضور یافت. (Inoue: 280 - 81 , 274 - 75)

هیچ‌گونه اطلاعات آماری پیرامون روابط تجاری بین دو کشور تا قبل از سال‌های ۱۹۲۰م. وجود ندارد. فوکوشیما از مشاهده کالاهای ژاپنی در فروشگاه‌های تهران خوشحال شد و مالک فروشگاه به وی گفت که در سال ۱۸۹۵م. به ژاپن سفر کرده و شخصاً این کالاها را وارد کرده است. فوکوشیما وی را با نام صراف باشی ذکر کرده است،

^۱ Yasumasa Fukushima

^۲ Toyokichi Ienaga

^۳ Masaji Inove

اما آن چنان که سوگیتا^۱ یادآور شده است: شخص مزبور باید صحاف باشی باشد که سفرنامه‌ای در مورد مسافرت‌های خود به اقصی نقاط عالم نوشته است. براساس سفرنامه وی، ابراهیم صحاف باشی تهرانی در اواسط آگوست ۱۸۹۷ از یوکوهاما بازدید نمود و حدود ۵۰ روز در ژاپن اقامت گزید. این اولین گزارش از سفر به ژاپن توسط یک ایرانی است، اما شرح سفر او به ژاپن بسیار کوتاه و اطلاعات اندکی در مورد اقدامات وی در ژاپن در دست است. (صحاف باشی، ۱۳۸۵: ۹۱ - ۸۵) نخستین چهره سیاسی ایرانی که به ژاپن سفر کرد، میرزا علی اصغرخان امین السلطان بود. وی پس از آن که برای دومین بار از هیئت دولت کنار گذاشته شد، سفر به دور دنیا را شروع کرد. پیش از تشریف به مکه، در سال ۱۹۰۳م. از طریق روسیه و چین به ژاپن سفر کرد و مدت ۲۸ روز در این کشور اقامت گزید. در توکیو، از سوی امپراطور میجی به حضور پذیرفته شد و ملاقاتی نیز با تارو کاتسورا^۲ نخست‌وزیر وقت و همچنین هیروبوومی ایتو^۳ نخست‌وزیر پیشین که سیاستمدار قدرتمندی بود، به عمل آورد. او از مراکز توریستی متعدد در کیوتو، نیکو و همچنین تأسیسات نظامی و مدارس جدید بازدید کرد و تحت تأثیر پیشرفت‌های ژاپن قرار گرفت. همسفر وی، مهدیقلی مخبرالسلطنه هدایت گزارش مفصلی از شرایط و اوضاع ژاپن در سفرنامه خود آورده است (هدایت، ۲۲۶ - ۱۴۸).

در روزنامه‌های ایرانی از جمله روزنامه اختر، ژاپن به تدریج به عنوان نمونه‌ای از یک کشور پیشرفته مورد توجه قرار گرفت. به‌خصوص پیروزی ژاپن در جنگ با روس در سال ۱۹۰۵م. موجب ایجاد علاقمندی ایرانیان به ژاپن گردید. اشعار حماسی حسینعلی تاجر در مورد جنگ تحت عنوان میکادونامه^۴ - مشابه سبک شاهنامه - بیانگر میزان تأثیری

^۱ Sugita

^۲ Taro katsura

^۳ Hirobumi Ito

^۴ Mikado-nama

است که پیروزی ژاپن در آن جنگ بر ایرانیان داشته است. علیرغم ایجاد این علاقمندی و ملاقات‌های متعدد دیپلمات‌های ایران و ژاپن در اروپا، روابط دیپلماتیک رسمی بین دو کشور تا سال ۱۹۲۹م. برقرار نشد. حدود سال ۱۹۰۵م. یک دیپلمات ایرانی پیش‌نویس متن معاهده‌ای را به میتسوهاشی^۱ کاردار ژاپن در هلند ارائه کرد، اما مذاکرات موفقیت‌آمیز نبود. در سال ۱۹۲۲م. اوچیائی^۲ سفیر ژاپن در رم به طور رسمی با اسحق‌خان کاردار ایران مذاکره کرد و تقریباً به توافقی در مورد مفاد پیش‌نویس معاهده دست یافتند، اما در نهایت ایران از امضاء آن خودداری کرد. (Nuita, 1924: 6 - 7)

متعاقب چندین دور مذاکرات ناموفق، ایران اولین هیئت خود را در سال ۱۹۲۲م. به ژاپن اعزام داشت، اما جزئیات این مأموریت تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است. (Nihon Iran Bunkakyokai, 1940: 12). از سوی دیگر ژاپن در سال ۱۹۲۳م. و به منظور بررسی وضعیت سیاسی و اقتصادی ایران، هیئتی را به این کشور اعزام داشت. سرپرست هیئت، ایشیرو نویتا^۳ که دیپلمات بود، برای حدود سه ماه در تهران اقامت گزید و گزارشات متعددی درخصوص مسافرت خود تهیه کرد. او متوجه شد که ایران همچون ژاپن پیشرفته نیست. مسافرت اعضای این هیئت علیرغم در اختیار داشتن اتومبیل، همچون سفر یوشیدا بسیار پرکار و سخت بود. اوضاع حاکم از زمان دیدار یوشیدا تغییر کرده بود. اولاً، یوشیدا در خاطرات خود، علاقمندی زیادی به حوزه‌های نفتی و پالایشگاه نفت در آبادان نشان می‌دهد که در سال‌های بعد مسئله نفت به عامل عمده‌ای در روابط دو کشور تبدیل می‌گردد. ثانیاً، نویتا^۴ در مورد سیستم سیاسی ایران سخن می‌گوید و توجه خاصی به رضاخان سردار سپه - در دوران بعد رضاشاه - که اصلاحات

¹ Mitsuhashi

² Ochiai

³ Eishirro Nuita

⁴ Noita

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۷۷

نظامی عمده‌ای را آغاز کرد، معطوف می‌دارد. ثالثاً، وی با تعداد زیادی از افراد طرفدار ژاپن در تهران دیدار و گفتگو می‌کند. وی از خانه یک ایرانی بازدید کرد که دیوارهای داخلی آن مملو از تابلوها و تصاویر جنگ روس و ژاپن از جمله عکسی از امپراطور ژاپن و فرماندهان این کشور بود. (Nuita, 30-34) بخشی از علایق مردم ایران نسبت به ژاپنی‌ها در این دوره شکل گرفت و این دوره آغاز علاقمندی مردم ایران به ژاپنی‌ها محسوب می‌شود. طبق نظر نویتا، حتی در آن دوره که با اعلام النای قرارداد نابرابر شوروی با ایران هم‌زمان بود، دولت ژاپن از انعقاد قرارداد با ایران بدون برخورداری از امتیاز قلمرو کنسولی^۱ خودداری کرد، زیرا دولت نگران نحوه برخورد با ژاپنی‌ها مطابق قوانین قضائی ایران بود. این نکته همچنان علت عدم انعقاد قرارداد با ایران تا قبل از دوران سلطنت پهلوی است.

نویتا همچنین به برخی آمار و ارقام درخصوص روابط اقتصادی دو کشور اشاره کرده است که در سایه جنگ جهانی اول تحکیم یافته بود. در سال‌های ۱۹۲۲ و ۱۹۲۳ م، صادرات ژاپن به ایران در حدود ۸۰۰ هزار ین و واردات ژاپن نیز تقریباً در همین حد بود. از سوی دیگر این رقم تنها ۱٪ از تجارت انگلیس با ایران را تشکیل می‌داد. وی متوجه شد علیرغم اینکه برخی محصولات ژاپنی همچون دستمال ابریشمی، لباس‌های نخی، بلورجات و چای (به استثنای چای خوری‌های بلوری) مستمراً در زندگی روزمره ایرانیان مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما تعداد محصولات ژاپنی چشمگیر نبود. (Nuita, 49-53)

براساس گزارش بانک مسکوکات یوکوهاما^۲ در سال‌های ۲۵ - ۱۹۲۴ م، جمع واردات ایران از ژاپن ۷,۸۲۲,۰۸۸ ریال بود (در حدود ۱۸۶,۲۴۰ پوند انگلیس) که تنها ۱٪ از کل واردات ایران محسوب می‌شد. لذا ژاپن در ردیف دهمین کشور در بین شرکای تجاری

^۱ Consular Jurisdiction

^۲ Yokohama Shokin Ginko

عمده ایران قرار داشت (جدول شماره ۱).^۱ علاوه بر این، ارزش صادرات ایران به ژاپن در حدود ۱۲,۳۹۶,۹۲۵ ریال (حدود ۲۹۵,۱۶۴ پوند انگلیس) بود که تنها ۱/۲٪ از کل صادرات ایران را تشکیل می‌داد و در ردیف نهمین کشور واردکننده عمده از ایران قرار گرفته بود. مجموع صادرات ایران شامل تریاک به وزن ۲۵۰۰۳ من (معادل ۷۴۲۵۹ کیلوگرم) بود که مقداری زیادی از آن مجدداً به چین صادر می‌شد. (دوره پهلوی، ۷۹ - ۱۹۲۶)

دوره پهلوی ۱۳۵۷ - ۱۳۰۵ ش.

متعاقب تاجگذاری رضاشاه در آوریل ۱۹۲۶، ایران اصلاحات قضائی و نیز مذاکره با کشورهای اروپائی به منظور الغای اختیارات فراسرزیمینی آنها را آغاز کرد. این امر، موانع موجود بر سر راه برقراری روابط سیاسی بین ایران و ژاپن را برطرف ساخت. علاوه بر این، ژاپن علاقمند بود که روابط تجاری خود را با ایران گسترش دهد. همان سال، ژاپن دیپلمات به ایران اعزام نمود و دفتر نمایندگی سیاسی خود در ایران را برقرار کرد. پس از مذاکرات دهم فروردین ۱۳۰۸ / ۳۰ مارس ۱۹۲۹، نمایندگان دو کشور معاهده تجاری موقت که بند مربوط به کشورهای کامله الوداد نیز در آن ذکر شده بود را امضاء کردند. در ماه اوت، ژاپن، نمایندگی دیپلماتیک خود در تهران را افتتاح کرد که در نزدیکی کاخ مرمر قرار داشت. آکیو کاساما^۲ اولین وزیرمختار ژاپنی بود که در تهران مشغول به کار شد. در ماه مه ۱۹۳۰، ایران نمایندگی دیپلماتیک خود در توکیو را با اعزام آوانس خان مساعدالسلطنه به عنوان اولین نماینده فوق‌العاده و وزیرمختار تام‌الاختیار افتتاح نمود. (وزارت امور خارجه، صفحه ۷)

متعاقب برقراری روابط دیپلماتیک، روابط تجاری نیز به تدریج رشد کرد. در سال‌های ۴۰ - ۱۹۳۹ م، واردات ایران از ژاپن به رقم ۱۹,۳۲۴,۰۰۰ ین (معادل ۹۶,۶۲۰,۰۰۰

^۱ جدول‌ها در بخش پایانی مقاله حاضر ضمیمه شده است.

^۲ Akio Kasama

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۷۹

ریال) رسید که دوازده برابر بیش از مقدار مربوط به سال ۲۵-۱۹۲۴م. بود، در حالی که صادرات ایران به ژاپن به ۶,۵۸۷,۰۰۰ ین (معادل ۳۲,۹۳۵,۰۰۰ ریال) افزایش یافت که بیش از دو برابر صادرات ۲۵-۱۹۲۴م. بود. ژاپن دومین شریک تجاری ایران پس از آلمان شد و ۱۰/۵٪ از کل تجارت ایران در سال ۱۹۳۹م. را به خود اختصاص داد. مهم‌ترین محصول صادراتی ژاپن پارچه‌های نخی بود که ۹۰٪ از واردات ایران از ژاپن را تشکیل می‌داد. ژاپن بیشترین صادرات منسوجات نخی به ایران در مقایسه با سایر کشورها را در سال‌های ۳۹-۱۹۳۸م. و ۴۰-۱۹۳۹م. به خود اختصاص داد و از انگلیس و شوروی پیشی گرفت. (Shimizu, 243) از سوی دیگر، مهم‌ترین محصول ایران پنبه بود که ۹۰٪ از صادرات این کشور به ژاپن را شامل می‌شد. (Nihon Iran Bunka Kiokai, 53-54)

علاوه بر این، شرایط سیاسی در اروپا بیشترین تأثیر را بر روابط ایران و ژاپن داشت. رضاشاه روابط نزدیکی با آلمان نازی برقرار کرده بود و با سیاست‌های ضدکمونیستی آن کشور همراهی می‌کرد. ژاپن نیز در سال ۱۹۳۹م. یک موافقت‌نامه ضدکمونیسم با آلمان منعقد ساخت. بنابراین، بسیار طبیعی بود که دو دولت با یکدیگر روابط نزدیک‌تری را پی‌گیری کنند. در سال ۱۹۳۸م. ایران پیشنهاد انعقاد قرارداد دیگری را با ژاپن مطرح کرد و پس از انجام مذاکرات، در ۱۸ اکتبر ۱۹۳۹، قرارداد دوستی ایران و ژاپن از سوی نمایندگان دو کشور به امضاء رسید. (مرکز اسناد تاریخی آسیا، AO۳۰۲۲۴۷۸۶۰۰)

در آن دوره جنگ جهانی دوم آغاز شده بود، اما زمانی که آلمان در ژوئن ۱۹۴۱ شوروی را مورد تجاوز قرار داد، شرایط به شدت تغییر کرد. در ماه اوت، ارتش‌های انگلیس و شوروی به ایران حمله کرده و آن کشور را اشغال نمودند و رضاشاه از سلطنت خلع شد. ژاپن که معاهده سه‌جانبه با آلمان و ایتالیا را در سپتامبر ۱۹۴۰ منعقد ساخته

بود، با حمله به پایگاه آمریکائی‌ها در پرل هاربر در هاوایی در ۷ دسامبر ۱۹۴۱ رسماً وارد جنگ شد.

در ژانویه ۱۹۴۲، سه کشور ایران، شوروی و انگلیس قرارداد سه‌جانبه‌ای منعقد کردند که آنها را به حمایت از جنگ علیه فاشیسم متعهد می‌ساخت. ایران روابط دیپلماتیک خود با ژاپن را در ۱۳ آوریل ۱۹۴۲ قطع کرد و سفارت ژاپن در تهران تعطیل شد. به دنبال برگزاری کنفرانس تهران با حضور استالین، چرچیل و روزولت، ایران در ۹ اسفند ۱۳۲۳ / اول مارس ۱۹۴۵ به ژاپن اعلام جنگ کرد، هر چند هیچ‌گونه درگیری مستقیم بین دو کشور صورت نگرفت.

در طی ۸ سال بعد، اگرچه روابط دیپلماتیک بین ایران و ژاپن وجود نداشت، اما دو سال پس از خاتمه جنگ جهانی دوم، تجارت ایران و ژاپن مجدداً از سر گرفته شد. در سال ۱۹۴۷م، حجم کل تجارت به ۱۲ میلیون ریال و در سال ۱۹۴۸م، به ۲۲ میلیون ریال و در سال ۱۹۵۰م، به ۲۳۱ میلیون ریال رسید. (Inoue, 215) مهم‌ترین واقعه برای دو کشور در این مقطع، نهضت ملی شدن نفت در ایران بود.^۱

پس از آوریل ۱۹۵۱، دولت مصدق صادرات نفت ملی را مد نظر قرار داد، اما موفقیت کمی در این زمینه به‌دست آورد. زیرا دولت انگلیس از صدور نفت ایران جلوگیری کرد. یک شرکت نفتی کوچک ژاپنی به نام Idemitsu که علاقمند به واردات مستقیم نفت از کشورهای تولیدکننده با قیمت‌های پائین بود، در نوامبر ۱۹۵۲ وارد مذاکره با شرکت ملی نفت ایران گردید. دو طرف در فوریه ۱۹۵۳ موافقت‌نامه‌ای را در تهران امضاء کردند و شرکت مزبور به طور محرمانه نفتکش Nishshomaru را به آبادان فرستاد که در ماه آوریل وارد بندر یاد شده گردید. نفتکش مزبور بدون ورود به آب‌های

^۱ بنگرید به گزارش کمپانی نفت ایران - انگلیس

مستعمرات انگلیس و از طریق تنگه سوندا^۱ همراه با ۱۸,۴۶۸ کیلولیتتر نفت خام و ۳,۳۲۵ کیلولیتتر نفت گاز (گازوئیل) به ژاپن بازگشت. (El-well-Sutton, 259-287, Yomiuri: 385-299).
به محض ورود نفتکش به یوکوهاما، شرکت نفت ایران - انگلیس علیه شرکت ایده میتسو در دادگاه محلی توکیو شکایتی را مبنی بر سرقت نفت آن شرکت مطرح ساخت، اما دادگاه شکایت مزبور را وارد ندانست. از ژوئن ۱۹۵۳ تا پایان سال ۱۹۵۴ م.، شرکت ایده میتسو ۸۰۰ هزار کیلولیتتر نفت از ایران وارد کرد. با سقوط دولت مصدق در کودتای سال ۱۹۵۳ م. و تشکیل کنسرسیوم نفتی با پیشنهاد ایالات متحده آمریکا، از تداوم واردات مستقیم نفت ایران توسط شرکت ژاپنی جلوگیری شد. (Yomiuri: 1987: 285-86) از طرفی، موضوع نفتکش Nishshomaru برای دو کشور این فرصت را پدید آورد که روابط دیپلماتیک را از سر گیرند. ایران در سپتامبر ۱۹۵۱ در سانفرانسیسکو قرارداد صلح با ژاپن را امضاء کرد و وضعیت جنگ با ژاپن رسماً پایان یافت.

در اکتبر ۱۹۵۳، هیروسه^۲ فرستاده ژاپن در ایران و عبدالله انتظام وزیر امور خارجه ایران موافقت کردند که روابط دیپلماتیک را مجدداً برقرار سازند. ژاپن دفتر نمایندگی خود در تهران را در نوامبر ۱۹۵۳ بازگشایی کرد و دفتر نمایندگی ایران در توکیو در دسامبر ۱۹۵۴ مجدداً فعالیت خود را از سر گرفت. سال بعد، هر دو نمایندگی به سطح سفارت ارتقاء یافتند. سفیر ایران در ژاپن، موسی نوری اسفندیاری بود. (وزارت امور خارجه، صفحه ۸) به علاوه در آوریل ۱۹۵۷، موافقتنامه فرهنگی بین ایران و ژاپن منعقد گردید.

خانواده سلطنتی ایران و ژاپن در تداوم روابط دیپلماتیک دو کشور نقش مهمی را ایفاء کردند. در اردیبهشت ۱۳۳۷ / مه ۱۹۵۸ شوآ^۳ امپراطور ژاپن، (۸۹ - ۱۹۲۶ م.) به

^۱ Sunda

^۲ Hirose

^۳ Showa

طور رسمی از محمدرضا پهلوی، شاه ایران جهت سفر به ژاپن دعوت کرد. شاه ایران همراه با جمعی از وزرا و مقامات ارشد نظامی دیدار دو هفته‌ای از ژاپن داشت و با امپراتور ژاپن دیدار کرد. وی همچنین در مراسم افتتاحیه سومین دوره بازی‌های آسیائی و نمایشگاه هنرهای ایرانی در توکیو شرکت نمود و از تأسیسات صنعتی در حومه توکیو و اوساکا بازدید به عمل آورد و در نتیجه این دیدار، موافقت‌نامه‌های جدیدی بین دو کشور منعقد گردید. در نوامبر، موافقت‌نامه فرهنگی به اجرا گذاشته شد و در دسامبر موافقت‌نامه همکاری در زمینه‌های اقتصادی و فناوری توسط نمایندگان دو کشور امضاء شد. در پاسخ به دعوت محمد رضا پهلوی، آکی هیتو^۱ ولیعهد ژاپن (امپراتور فعلی) در آبان ۱۳۳۹ / نوامبر ۱۹۶۰ از ایران بازدید کرد. وی یک هفته در ایران اقامت داشت و در مجلس سنا سخنرانی کرد.

پس از ملی شدن صنعت نفت در ایران که به دنبال کشمکش‌های دولت این کشور با دولت انگلیس محقق شد، تجارت ژاپن و ایران به طور قابل توجهی گسترش یافت. در سال ۵۳-۱۹۵۲م. واردات ایران از ژاپن به ۱۵۹/۴ میلیون ریال رسید، در حالی که صادرات به ژاپن به رقم ۴۹۱/۷ میلیون ریال بالغ شده بود. (جدول شماره ۲)

در سال ۱۹۵۶م.، ژاپن چهارمین کشور عمده واردکننده از ایران و یازدهمین کشور از نظر میزان صادرات به ایران بود. در طرف مقابل، ایران هر چند تنها ۱٪ از صادرات ژاپن در سال ۱۹۵۷م. را به خود اختصاص داده بود، اما مهم‌ترین شریک تجاری ژاپن در منطقه خاورمیانه محسوب می شد. در سال ۱۹۵۹م.، بانک بین‌المللی ایران و ژاپن تأسیس گردید و سرمایه آن به میزان ۶۵٪ توسط ایران و ۳۵٪ توسط ژاپن تأمین شد. این بانک نقش مهمی در سرمایه‌گذاری ژاپن در ایران طی دهه ۱۹۷۰م داشت. (بانک توکیو، ۳۹)

^۱ Akihito

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۸۳

دولت ایران از وضعیت روابط تجاری با ژاپن رضایت نداشت و دلیلش آن بود که به استثناء نفت، توازن تجاری به نفع ایران نبود و این در شرایطی بود که کسری تجاری ایران به ۸ میلیون دلار رسیده بود. در سال ۱۹۵۹م. ایران واردات خود از ژاپن را محدود کرد که در نتیجه ژاپن قراردادهای تجاری با ایران را در سال‌های ۱۹۶۰م. و ۱۹۶۵ - ۱۹۶۰م. منعقد ساخت. براساس این قراردادها، ژاپن ملزم به واردات محصولات ایرانی براساس میزان تصریح شده در توافقات یاد شده بود، اما عملی ساختن این مفاد برای ژاپن مشکل بود و در نتیجه ایران اجرای موافقت‌نامه را متوقف ساخت. در سال ۱۹۶۸م. ایران و ژاپن موافقت‌نامه تجاری جامع‌تری را منعقد ساختند که طی آن ایران رفتاری همچون یک کشور کاملاً لوداد را با ژاپن مد نظر قرار داده بود و در مقابل ژاپن موظف به واردات کالاهای ایرانی بدون محاسبه نفت به ارزش ۱۲ میلیون دلار در طول هر سال شده بود. در سایه موافقت‌نامه مزبور، حجم روابط تجاری ایران و ژاپن در فاصله سال‌های ۱۹۶۷م. و ۱۹۶۸م. به نحو قابل توجهی افزایش یافت. واردات ایران به میزان ۷۷٪ و صادرات ایران به میزان ۲۰٪ رشد نشان می‌داد. (سازمان تجارت خارجی ژاپن، ۱۹۶۹، ۲۵)

در سال ۶۷ - ۱۹۶۶م.، ژاپن به بزرگ‌ترین واردکننده محصولات ایران شامل نفت تبدیل شده بود که ۲۱٪ از مجموع صادرات ایران به ژاپن اختصاص یافته بود. در رابطه با صادرات به ایران، ژاپن چهارمین کشور پس از آلمان، آمریکا و انگلیس بود و ایران مهم‌ترین شریک تجاری ژاپن در خاورمیانه محسوب می‌شد. (جدول شماره ۳) علت رشد مبادلات تجاری فوق‌الذکر، رشد سریع اقتصاد ژاپن طی دهه ۱۹۶۰م. بود که افزایش تقاضا برای نفت را به همراه داشت و عمدتاً از ایران وارد می‌کرد. علاوه بر این، صنایع سنگین ژاپن در این دوران به نحو چشمگیری توسعه یافت و این کشور صادرات ماشین‌آلات، اتومبیل و فولاد به ایران را آغاز کرد. این روند طی دهه ۱۹۷۰م. با تغییر

عمده‌ای مواجه نشد، هر چند حجم تجارت براساس ارزش دلار بیش از ده برابر افزایش یافته بود. در ۷۶ - ۱۹۷۵م، ژاپن سومین واردکننده عمده محصولات ایران پس از آمریکا و آلمان و بزرگ‌ترین واردکننده نفت ایران محسوب می‌شد. (جدول شماره ۴)

دهه ۱۹۷۰ میلادی روند جدیدی در روابط دو کشور شکل گرفت که علت آن افزایش سرمایه‌گذاری ژاپن در ایران بود. پس از بحران نفتی در سال ۱۹۷۳م، ایران به عنوان یکی از امن‌ترین کشورها برای سرمایه‌گذاری مورد توجه قرار گرفت. روابط نزدیک ایران و آمریکا همچنین باعث جلب سرمایه‌گذاران ژاپنی گردید. از ۱۹۷۳-۷۴ تا ۱۹۷۵-۷۶، سرمایه‌گذاری ژاپن در ایران به رقم ۶/۲ میلیارد ریال رسید که ۴۹/۸٪ از مجموع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران را تشکیل می‌داد. ژاپن بزرگ‌ترین کشور سرمایه‌گذار در ایران بود و بیش از یکصد شرکت ژاپنی دفاتر نمایندگی خود را در ایران افتتاح کردند.

در میان این شرکت‌ها مهم‌ترین آنها، شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن بود که با امتیاز واگذار شده به ژاپن جهت استفاده از منابع نفت لرستان در ژوئیه ۱۹۷۱ ارتباط داشت. ژاپن به حوزه‌های نفتی جدیدی نیازمند بود که استخراج نفت توسط آن کشور صورت گیرد، زیرا در آن مقطع قیمت نفت مستمراً در حال افزایش بود و ژاپن خواستار برخورداری از عرضه باثبات نفت بود. ایران با واگذاری این امتیاز نفتی به این شرط موافقت کرد که ژاپن یک مجتمع پتروشیمی در بندر شاپور (بندر امام) احداث کند. در آوریل ۱۹۷۳، «شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن» به صورت سرمایه‌گذاری مشترک با تأمین ۵۰٪ سرمایه از سوی هر یک از دو کشور بین شرکت ملی پتروشیمی ایران و کنسرسیومی از شرکت‌های ژاپنی با رهبری شرکت میتسویی تأسیس شد. در مرحله اول، منابع مالی آن شرکت به رقم ۶۰۰ میلیون دلار رسید و عملیات ساخت مجتمع مزبور در سپتامبر ۱۹۷۶ آغاز گردید.

شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن بیش از ۳۰۰۰ نیروی کار ژاپنی، ایرانی و کره‌ای را استخدام کرد. در ژانویه ۱۹۷۷ دولت ژاپن به منظور انجام امور کارکنان و بازرگانان ژاپنی در ایران، کنسولگری خود در خرمشهر را افتتاح کرد و در ارتباط با پروژه شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن، دولت ژاپن در ماه مارس ۱۹۷۶ اعتباری به میزان ۲۸/۸ میلیارد ین در ماه مارس به منظور تأمین هزینه‌های فزونی یافته احداث مجتمع در اختیار ایران قرارداد. (وزارت امور خارجه ژاپن، ج ۱، ۱۹۷۷: ۱۵۸)

دیگر سرمایه‌گذاری‌های مشترک شامل احداث دو کارخانه توسط شرکت توشیبا در رشت و یک کارخانه تولید لاستیک اتومبیل توسط شرکت بریجستون در شیراز بود. شرکت صنعتی پارس توشیبا، بازار پنکه‌های برقی را به انحصار خود درآورد و شرکت لامپ پارس توشیبا نیز در رابطه با لامپ‌های برق و فلورسنت، ۵۰٪ بازار را از آن خود ساخت. علاوه بر آن، شرکت مشاوره‌ای سانپو، پروژه خشکاندن و بهره برداری از زمین‌های دریاچه هامون در استان سیستان را طی سال‌های پس از سال ۱۹۷۰م. برنامه‌ریزی کرد.

ایران و ژاپن از روابط اقتصادی خوبی برخوردار بودند. در نتیجه، بسیار طبیعی بود که تاکنو فوکودا نخست‌وزیر ژاپن در سال ۱۹۷۸م. از ایران دیدار کند. او با جعفر شریف امامی نخست‌وزیر ایران، ملاقات کرد و از سوی محمدرضاشاه به حضور پذیرفته شد. در بیانیه مشترک، دو نخست‌وزیر موافقت کردند که ژاپن به واردات کالاهای ایرانی به طور معمول ادامه داده و در زمینه علوم و فناوری با ایران همکاری کند. (وزارت امور خارجه ژاپن، ج ۲، ۱۹۷۹: ۹۸-۳۷۹) اما در آن زمان، جنبش ضد رژیم شاه (پهلوی) شروع شده بود و سفر نخست‌وزیر ژاپن به دلیل انقلاب در ایران، اهمیت زیادی نیافت.

دوران پس از انقلاب ۲۰۰۶ - ۱۹۷۹ م.

در فوریه ۱۹۷۹، دولت ژاپن رژیم جدید ایران را به رسمیت شناخت. بی‌ثباتی سیاسی باعث آزدگی شرکت‌های ژاپنی در ایران گردید، اما مهدی بازرگان نخست‌وزیر دولت موقت اعلام کرد که دولت جدید مایل است روابط خوب با ژاپن را ادامه دهد و امیدوار است که پروژه‌های مشترک از جمله شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن تداوم یابد. علاوه بر این، صادرات نفت ایران به ژاپن در ماه مارس از سرگرفته شد. دولت ژاپن تصمیم گرفت از پروژه پتروشیمی ایران و ژاپن به عنوان پروژه‌های ملی حمایت کند، اما اشغال سفارت آمریکا در تهران طی نوامبر ۱۹۷۹ و به دنبال آن، بحران گروگان‌ها که منجر به تنش‌های فزاینده بین آمریکا و ایران گردید، ژاپن را ناچار ساخت تا اقداماتی جهت نشان دادن عدم رضایت خود از اوضاع صورت دهد. پس از آوریل ۱۹۸۰ صادرات نفت ایران به ژاپن متوقف شد و در ماه ژوئن ژاپن موافقت‌نامه عدم نیاز به اخذ ویزا از سوی اتباع ایران را بی‌اعتبار کرد. روابط دو کشور پس از آزادی گروگان‌های آمریکائی در ژانویه ۱۹۸۱ به حال عادی بازگشت. با وجود این، آغاز جنگ ایران و عراق در سپتامبر ۱۹۸۰، باعث نگرانی دولت ژاپن گردید. شرکت‌های ژاپنی انتظار داشتند که سرانجام شرایط در ایران پس از انقلاب آرام گردد، اما با شروع جنگ، اوضاع بدتر شد. از آنجایی که ژاپن با هر دو کشور ایران و عراق روابط اقتصادی داشت؛ نسبت به جنگ موضع بی‌طرفانه‌ای را اتخاذ کرد و در کنار آن تلاش کرد تا در اسرع وقت ممکن، جنگ را متوقف سازد. در ماه مه ۱۹۸۲، یوشیو ساکوراوچی^۱ وزیر خارجه وقت ژاپن، موضع آن کشور در قبال جنگ را منتشر ساخت و از ایران و عراق دعوت کرد که به درگیری‌ها خاتمه داده و مذاکرات برای آشتی را آغاز کنند. در سال ۱۹۸۵ م، ژاپن به طور جداگانه

^۱ Yoshio Sakuraochi

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۸۷

طارق عزیز وزیر خارجه عراق و علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی رئیس پارلمان ایران را به ژاپن دعوت کرد و تلاش نمود تا دو کشور را به پایان جنگ متقاعد سازد که موفقیتی به دنبال نداشت. جنگ صدمات شدیدی به سرمایه‌گذاری ژاپن در ایران و پروژه مشترک ایران و ژاپن وارد آورد. به طور مثال کارخانه پتروشیمی ایران و ژاپن بیش از ۲۰ نوبت بمباران گردید و در نتیجه نیمه تمام رها شد. سرانجام در اکتبر ۱۹۸۹ شرکت‌های ژاپنی به طور کامل از پروژه یادشده کنار کشیدند و به عنوان تسویه حساب، مبلغ ۱۳۰ میلیارد ین به شرکت پتروشیمی ایران و ژاپن پرداخت کردند. بنابراین و علیرغم انقلاب و حتی در دوران جنگ، ژاپن همچنان به عنوان شریک تجاری خوب برای ایران عمل کرد. در سال ۸۴ - ۱۹۸۳م، ارزش صادرات ژاپن به ایران بعد از آلمان در ردیف دوم و ارزش واردات ژاپن از ایران در ردیف اول بین تمام کشورها قرار داشت. (جدول شماره ۵)

پس از پایان جنگ ایران و عراق در سال ۱۹۸۸م، صادرات ژاپن به ایران برای چند سال به سطح قبل از انقلاب بازگشت و ژاپن تا سال ۱۹۹۵م. به عنوان دومین کشور عمده صادرکننده به ایران شناخته می‌شد. از آن زمان ژاپن موقعیت خود را به عنوان اولین کشور از نظر میزان واردات از ایران حفظ کرد، هر چند صرفاً پس از سال ۲۰۰۳ حجم روابط فیما بین به سطح پیش از انقلاب رسید. (جدول شماره ۶)

تلاش‌های ایران در جهت صدور فرش به عنوان محصولی عمده از منسوجات ایرانی و اقلام غذایی هم‌چون پسته به وضوح دیده می‌شود. از سوی دیگر، ارزش کالاهای نساجی ژاپن، که زمانی از اقلام عمده واردات ایران بود، بیانگر کاهش شدید صادرات آن است.

در اوائل دهه ۱۹۹۰م. به دلیل روانه شدن کارگران ایرانی به ژاپن و اقامت غیرقانونی در این کشور، مشکل عمده‌ای در روابط دو کشور پدید آمد. تعداد مهاجران ایرانی که با استفاده از موافقت‌نامه عدم نیاز به اخذ روادید به ژاپن سفر می‌کردند؛ در سال ۱۹۹۰م.

به رقم ۳۲ هزار نفر و در سال ۱۹۹۱م. به ۴۸ هزار نفر بالغ گردید که اغلب آنان بدون اخذ مجوز لازم به کار می‌پرداختند. به علاوه، اقامت آنان از زمان مجاز سه ماه تجاوز می‌کرد. اداره مهاجرت ژاپن تعداد ۷۱۳۵ نفر از مسافران ایرانی را به هنگام ورود در فرودگاه بین‌المللی جدید توکیو (ناریتا) - که احتمال داده می‌شد با قصد اشتغال غیرقانونی به ژاپن سفر کرده‌اند - به ایران بازگرداند. سرانجام، در آوریل ۱۹۹۲، ژاپن و ایران اجرای موافقت‌نامه لغو روادید را متوقف ساختند و متعاقب آن تعداد مهاجرین ایرانی کاهش یافت.

روابط سیاسی بین دو کشور در سال‌های ۱۹۹۰م. نسبتاً مطلوب بود. در سال ۱۹۹۳م.، ژاپن اعتباری به مبلغ ۳۸ میلیارد ین جهت احداث سد کارون ۴ به ایران اختصاص داد، اما قانون داماتو که از سوی آمریکا در سال ۱۹۹۶م. برقرار شد و تحریم‌هایی را برای شرکت‌های خارجی طرف همکاری با ایران و لیبی تحمیل کرد، مانع از برقراری روابط نزدیک‌تر ژاپن با ایران گردید. رویکرد ژاپن در قبال ایران همچنین از تنش بین ایران و آلمان متأثر شد که ناشی از حکم دادگاه عالی برلین در سال ۱۹۹۷م. در رابطه با حادثه قتل رهبران گُرد مخالف نظام ایران در رستوران میکونوس در برلین در روز ۱۷ سپتامبر ۱۹۹۲ بود. طبق حکم دادگاه مزبور، مقامات عالی‌رتبه ایران نیز در این حادثه دخالت داشتند. اما انتخاب محمد خاتمی به عنوان رئیس جمهور شرایط را تغییر داد. در سال ۱۹۹۹ دولت ژاپن تصمیم گرفت که اعتبار مجددی به ارزش ۷/۵ میلیارد ین برای احداث سد کارون ۴ به ایران اختصاص دهد. در اکتبر ۲۰۰۰، محمد خاتمی دیداری از ژاپن داشت و ضمن ملاقات با امپراطور، در مجلس نمایندگان سخنرانی کرد و با یوشیرو موری نخست‌وزیر به دیدار و مذاکره پرداخت. در بیانیه مشترک، ایران پیشنهاد استخراج نفت در حوزه آزادگان را به ژاپن ارائه کرد و در مقابل ژاپن متعهد شد که مبلغ ۳۰ میلیارد دلار بابت بهای واردات نفت در طول ۳ سال را قبلاً

ژاپن - روابط سیاسی و تجاری با ایران ۱۸۹

پرداخت کند. در سال ۲۰۰۴م. سه شرکت ژاپنی و شرکت ملی نفت ایران قراردادی را به منظور توسعه مشترک حوزه نفتی آزادگان منعقد ساختند که سهم طرف ژاپنی از کل قرارداد ۷۵٪ تصریح شده بود.

ساختار تجارت ایران و ژاپن نسبت به سال‌های ۱۹۸۰م. با تغییرات جزئی همراه بوده است. در حال حاضر میزان کل صادرات ایران به ژاپن بیش از دو برابر مقدار آن در دهه ۹۰ میلادی است.

جدول شماره ۱
 اقلام واردات ایران از ژاپن در ۲۵ - ۱۹۲۴م.

رتبه	ارزش (ریال)	مقدار (مَن)	
سوم	۴۰۸۶۱۱۵	۱۴۰۵۷۸	الیاف نخی
سوم	۲۴۵۰۹۵	۲۶۲۰۱	چوب (کبریت)
دوم	۷۵۰۴۱۱	۶۳۳۲۹	شیشه
دوم	۱۰۱۳۹۵	۸۳۹۰۶	ظروف چینی
هفتم	۵۰	۶	مواد روغنی

جدول شماره ۲

واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۱۹۵۴م.

واردات	ارزش (هزار دلار)	درصد	صادرات	ارزش (هزار دلار)	درصد
منسوجات	۸۸۳۶	۳۷/۷	نفت	۱۰۷۶۱	۵۰/۱
نخی					
منسوجات پشمی	۱۹۰۵	۸/۱	ینبه	۹۶۸۵	۴۵
پارچه	۱۲۴۹	۵/۳	نمک	۳۱۰	۱/۴
ظروف چینی	۱۱۹۷	۵/۱	سایر	۷۴۳	۳/۵
پارچه ابریشمی	۱۰۲۱	۴/۴			
ماشین آلات خیاطی	۸۶۹	۳/۷			
الیاف پشمی	۸۴۲	۳/۶			
سایر	۷۴۹۷	۳۲			
جمع	۲۳۴۱۶	۱۰۰	جمع	۲۱۴۹۹	۱۰۰

جدول شماره ۳

واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۱۹۶۸م.

درصد	ارزش (هزار دلار)	صادرات	درصد	ارزش (هزار دلار)	واردات
۹۵/۵	۶۰۳۸۹۰	نفت	۳۰/۸	۴۲۰۵۷	مصنوعات فولادی
۲/۸	۱۸۰۸۶	فرآورده نفتی	۲۸/۶	۳۹۰۶۶	ماشین آلات
۰/۴	۲۸۰۸	مواد غذایی	۱۷/۸	۲۴۲۹۲	محصولات نساجی
۱/۳	۷۶۶۱	سایر	۷/۵	۱۰۱۹۳	مصنوعات فلزی
			۴/۶	۶۳۵۴	لاستیک ماشین
			۱۰/۷	۱۴۷۲۷	سایر
۱۰۰	۶۳۲۴۴۵	جمع	۱۰۰	۱۳۶۶۸۹	جمع

مأخذ: سازمان تجارت خارجی ژاپن، ۱۹۶۹، صفحات ۲۶-۲۷

جدول شماره ۴

واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۱۹۷۶م.

درصد	ارزش (هزار دلار)	صادرات	درصد	ارزش (هزار دلار)	واردات
۹۴/۲	۴۱۹۰۰۵۱	نفت	۳۴/۱	۵۸۲۶۴۲	ماشین آلات
۲/۶	۱۱۴۳۴۲	فرآورده نفتی	۳۲/۴	۵۵۳۰۴۰	مصنوعات فلزی
۲/۱	۹۵۲۱۰	میعانات گازی	۱۳/۵	۲۳۰۱۸۱	محصولات نساجی
۰/۲	۹۱۸۴	مواد غذایی	۶	۱۰۲۳۷۹	کالای فلزی
۰/۹	۳۹۲۹۰	سایر	۴/۵	۷۵۹۴۴	لاستیک ماشین سایر
			۹/۵	۱۶۲۳۷۴	
۱۰۰	۴۴۴۸۰۷۷	جمع	۱۰۰	۱۷۰۶۵۶۰	جمع

مأخذ: سازمان تجارت خارجی ژاپن، ۱۹۷۷، صفحه ۳۴

جدول شماره ۵

واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۱۹۸۴م.

درصد	ارزش (هزار دلار)	صادرات	درصد	ارزش (هزار دلار)	واردات
۹۸/۲	۲۸۱۵۹۸۶	نفت	۵۸/۵	۹۹۰۲۴۵	ماشین آلات
۱/۱	۳۲۵۹۲	فرآورده نفتی	۱۴/۱	۲۳۹۰۱۹	اقلام نساجی
۰/۴	۱۱۷۶۶	مواد فلزی	۱۱/۴	۱۹۲۷۷۸	مصنوعات فولادی
۰/۱	۳۰۷۹	محصولات	۴/۱	۶۹۸۵۳	فرآورده
۰/۲	۵۴۲۶	غذائی	۲/۲	۳۶۷۴۴	شیمیائی
		سایر	۹/۷	۱۶۳۴۸۴	کالای فلزی
					سایر
۱۰۰	۲۸۶۸۸۴۹	جمع	۱۰۰	۱۶۹۲۱۲۳	جمع

شعبه پژوهش‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

مأخذ: مرکز خدمات اطلاعات اقتصادی جهانی، ۱۹۸۶، صفحه ۱۶

جدول شماره ۶
واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۱۹۹۴م.

درصد	ارزش (هزار دلار)	صادرات	درصد	ارزش (هزار دلار)	واردات
۹۵/۶	۲۶۳۶۲۰۰	نفت	۶۸/۳	۶۲۲۲۰۰	ماشین آلات
۱/۵	۴۰۵۰۰	اقلام نساجی	۰/۴	۳۹۰۰	اقلام نساجی
۱/۳	۳۶۷۰۰	مواد غذایی	۱۲/۹	۱۱۷۳۰۰	مصنوعات فولادی
۰/۷	۱۹۰۰۰	مصنوعات فلزی	۹/۱	۸۳۳۰۰	فرآورده شیمیائی
۰/۹	۲۵۹۰۰	سایر	۹/۳	۸۴۲۰۰	سایر
۱۰۰	۲۷۵۸۳۰۰	جمع	۱۰۰	۹۱۰۹۰۰	جمع

مأخذ: مرکز خدمات اطلاعات اقتصادی جهانی، ۱۹۹۸، صفحه ۲۰

جدول شماره ۷

واردات و صادرات ایران در رابطه با ژاپن در سال ۲۰۰۴

واردات	ارزش (هزار دلار)	درصد	صادرات	ارزش (هزار دلار)	درصد
ماشین آلات	۶۳۹۳۰۰	۵۷/۲	نفت	۷۹۶۴۷۰۰	۹۶/۴
مصنوعات فولادی	۲۸۹۹۰۰	۲۶	میعانات گازی	۲۰۰۶۰۰	۲/۵
فرآورده شیمیائی	۴۹۵۰۰	۴/۴	کالای نساجی	۲۵۵۰۰	۰/۳
اقلام نساجی	۴۳۹۰۰	۳/۹	مواد غذایی	۱۰۵۰۰	۰/۱
سایر	۹۴۵۰۰	۸/۵	سایر	۵۸۷۰۰	۰/۷
جمع	۱۱۱۷۱۰۰	۱۰۰	جمع	۸۲۶۰۰۰۰	۱۰۰

شپوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 مأخذ: مرکز خدمات اطلاعات اقتصادی جهانی، صفحه ۳۶

پرتال جامع علوم انسانی

منابع

منابع آرشیوی به زبان ژاپنی مربوط به قبل از سال ۱۹۴۵ در پایگاه اینترنتی مرکز اسناد تاریخی آسیا وابسته به آرشیو ملی ژاپن به آدرس www.jacar.go.jp قابل دسترس است. منابع آرشیوی ایرانی نیز دارای اسناد زیادی است، اما هیچ‌گاه به طور کامل مورد بررسی قرار نگرفته است.

فارسی:

دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی (۱۳۶۹)، سیاستگران و رجال سیاسی در روابط خارجی ایران، تهران: وزارت امور خارجه.

اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۲۷)، تاریخ منتظم ناصری، ویرایش محمد اسماعیل رضوانی، جلد سوم، تهران.

مهدیقلی هدایت (مخبر السلطنه)، سفرنامه مکه از راه سیبری، چین، ژاپن، آمریکا ... و ترکیه، ویرایش محمد دبیر سیاقی، تهران.

هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۵۳)، سیاست خارجی ایران در دوره پهلوی، تهران.

ناصرالدین شاه (۱۳۷۷)، روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه در سفر اول به فرنگستان، ویرایش فاطمه قاضیها، تهران.

همان (۱۳۷۹)، روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه در سفر دوم به فرنگستان، ویرایش فاطمه قاضیها، تهران.

روزنامه ایران، چاپ مجدد، تهران، ۱۳۷۵.

صحاف‌باشی تهرانی، ابراهیم (۱۳۵۸)، سفرنامه ابراهیم صحاف باشی تهرانی، ویرایش محمد مشیری، تهران.

حسینعلی تاجر (۱۳۸۵)، میکادو نامه، ویرایش علی امین انصاری، تهران.

واردی، محمد (۱۳۸۴)، ژاپن، چاپ سوم، تهران.

وزارت امور خارجه (۱۳۵۵)، روابط دولت شاهنشاهی ایران با دول حوزه مسئولیت اداره هفتم سیاسی طی ۵۰ سال شاهنشاهی پهلوی، تهران.

انگلیسی:

L. P. Sutton - Elwell, *Persian Oil: A Study in Power Politics*, London.

Roxane Higuchi – Haag (1996), "A Topos and Its Dissolution: Japan in Some 20th-Century Iranian Texts," *Iranian Studies* 29/1-2.

- Anja Hatam – Pistor (1996), “Progress and Civilization in Nineteenth-Century Japan: The Far Eastern State as a Model for Modernization,” *Iranian Studies* 29.
- Rajabzadeh Hashem (1988), “Russo-Japanese War as Told by Iranians,” *Annals of Japanese Association for Middle East Studies* 3/2.
- Idem (2002), “Japan as Seen by Qajar Travellers,” in Elton L. Daniel, ed., *Society and Culture in Qajar Iran: Studies in Honor of Hafez Farmayan*, Costa Mesa.
- Shimizu Hiroshi (1986), *Anglo-Japanese Trade Rivalry in the Middle East in the Inter-War Period*, London.
- Asahi Shimbun*, Tokyo, 1945.
- Yasumasa Fukushima, *Chūō Ajia kara Arabia e* (From Central Asia to Arabia), ed. A. Ōta, Tokyo, 1943.
- Nobuyoshi Furukawa, *Perusha kikō* (Journey to Persia), Tokyo, 1891; tr. Hāšem Rajabzāda and Kinji Eura as *Safar-nāma-ye Furukāwā*, Tehran, 2005.
- Gaimushō (Ministry of Foreign Affairs of Japan), *Gaikō seisho* (Blue book), Tokyo, 1957.
- Gaimushō Gaikō Shiryō-kan (Diplomatic Records Office of the Ministry of Foreign Affairs of Japan), *Nihon gaikō jiten* (Dictionary of Japanese diplomacy), Tokyo, 1992.
- Toyokichi Ienaga, *Nishi-ajia Ryokoki* (Journey to West Asia), Tokyo, 1900.
- Eiji Inoue, *Waga Kaisō no Iran* (My memory of Iran), Tokyo, 1890; ed. Masayuki Inoue, Tokyo, 1986; tr. Hāšem Rajabzāda as *Irān wa man: □ā□erahā wa yāddāsthā-ye Eiji Inuva*, Tehran, 2004.
- Masaji Inoue, *Chūōajia ryokōki* (Journey to Central Asia), Tokyo, 1903.
- Shiro Ishiwada, *Orenjiro no Hono ōtte: Iran sekika-tono jūnen* (Pursuing the orange flame: ten years with the Iran Petroleum Project), Tokyo, 1981.
- Japan External Trade Organization (JETRO), *Iran*, Osaka. 1969; rev. ed., Tokyo, 1977.
- Akio Kasama, *Sabaku no kuni* (Land of desert), Tokyo, 1935; tr. Hāšem Rajabzāda as *Safar-nāma-ye Kāzāmā*, Tehran, 2002.
- Saneki Nakaoka, “Gaimushō goyōgakari Yoshida Masaharu Perusha to kō ikken (The Japanese government mission of 1880 to Persia and Turkey Headed by Masaharu Yoshida),”
- Mikasanomiya-denka Kokikinen Orientogaku Ronshū*, Tokyo, 1985, pp. 221-33.

- Nihon Iran Bunkakyōkai (Japan-Iran Culture Association), *Shinkōkoku Iran* (An emerging nation, Iran), Tokyo, 1940.
- Nihon Keizai Shinbunsha (Nihon Keizai Shimbun, Inc.), *Iran to Nippon* (Iran and Japan), Tokyo, 1958.
- Nihon Kōgyō Kurabu (The industry club of Japan), *Iran Iraku jijō* (Iran and Iraq affairs), Tokyo, 1956.
- Eishirō Nuita, *Persha Mesopotamiya hōmen shisatsudan* (Journey to Persia and Mesopotamia), Tokyo, 1924.
- Shōkō Okazaki, "Meiji no Nihon to Iran: Yoshida Masaharu shisetsudan (1880) ni tsuite (The first Japanese Mission to Qajar Persia)," *Osakagaikokugodaigaku Gakuhō* 70/3, 1985, pp. 71-86; tr. Hāšem Rajabzāda et al. as "Na□ostin hay□at-e sefārat-e Žapon ba Irān dar dawra-ye Qājāriya," *Āyanda* 15/3-5, 1989, pp. 350-75, 412-14.
- Hideaki Sugita, *Nihonjin no Chūtō hakken* (The Japanese discovery of the Middle East), Tokyo, 1995.
- Hitoshi Suzuki, *Iran kakumei to Nihonjin* (The Iranian revolution and the Japanese), Tokyo, 2000.
- Tōkyō Ginkō (Bank of Tokyo), *Iran no Keiza-to Kinyu-jijō* (The economy and financial affairs of Iran), Tokyo, 1967.
- World Economic Information Service (WEIS), *ARC Repōto: Iran*, Tokyo, 1986, 1998, 2005.
- Yokohama Shōkin Ginkō (Yokohama Specie Bank), *Perushia keizai jijō* (The economy of Iran), Tokyo, 1930.
- The Yomiuri Shimbun, *Nishshomaru jiken: Iran sekiyu o motomete* (The Nishshōmaru affair in quest of Iranian oil), Tokyo, 1981.
- Masaharu Yoshida, *Kaikyō tanken Perusha no tabi* (Adventures in Muslim Persia), Tokyo, 1894; tr. Hāšem Rajabzādeh as *Safar-nāma-e Yušidā Māsāhāru: na□ostin feresāda-ye Jāpon ba Irān dar dawra-ye Qājār, 1297-98 h.q.*, Mashad, 1994.

شپو بشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی